SİBİR HANLIĞI KRONİKLERİ
III
REMEZOV KRONİĞİ

Tercüme ve Notlandırma

Fatih ÜNAL-Murat ÖZKAN
Mesut KARAKULAK-Zafer SEVER
Harun ARSLANTÜRK

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1490
KÜLTÜR SERİSİ: 858

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

978-605-155-895-0 (tk)
ISBN: 978-605-155-898-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Tashih: Hüseyin Özdemir

Kapak Resmi: XVIII. Asırda Meçhul Bir Ressamın Yermak'ı Tasvir Ettiği Yağlı Boya Tablo.

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2020

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Fatih ÜNAL

Fatih Ünal 1968'de Kayseri'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kayseri'de tamamladıktan sonra, lisans (1992), yüksek lisans (1995) ve doktorasını (2000) İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümünde yaptı. 1993'te İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlayan Ünal, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfının desteğiyle 1995-1997 tarihleri arasında doktora çalışmaları için Kazakistan'da bulundu. Bu esnada Almatı Abay Devlet Üniversitesinde misafir öğretim elemanı olarak ders verdi. 2000 yılında Türkiyat Araştırmaları Enstitüsündeki görevinden ayrılarak yine Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı ile 2000-2003 yılları arasında Rusya Federasyonu, Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde bulundu. Başkent Kazan'da Türk Dünyası Kültür Merkezi müdürlüğü yanı sıra çeşitli üniversitelerde dersler verdi. 2004'te Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde öğretim üyesi olarak göreve başlayan Fatih Ünal, halen bu görevine devam etmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır. Başta Kazak Türkleri olmak üzere, İdil-Ural Türkleri ve Türk-Rus ilişkileri üzerine yayınlanmış kitapları, makaleleri ve devam eden çalışmaları vardır.

Murat ÖZKAN

1986 yılında Gebze'de dünyaya gelen Murat Özkan, aslen Erzurum ilinin İspir ilçesindendir. İlk, orta ve lise öğrenimini Darıca'da tamamlayan Özkan, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ordu Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 2009 yılında mezun oldu. Aynı yıl Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2011 yılında Ordu Üniversitesi Tarih Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atandı ve 2012 yılında *"87/5 Numaralı Rus Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi"* adlı tez çalışmasıyla yüksek lisans eğitimini tamamlayarak bilim uzmanı olmaya hak kazandı. 2013 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında başladığı doktora eğitimini, 2017 yılında hazırlamış olduğu *"Çarlık Rusya'sının Türkistan'ı İşgalinde Bir Rus General: Mihail Dmitrieviç Skobelev"* adlı tez ile tamamladı. 2015-2016 yılları arasında doktora çalışmalarını yapabilmek amacıyla Ural Federal Üniversitesinde misafir araştırmacı olarak 1 yıl görev yaptı. Halen Ordu Üniversitesi Tarih Bölümünde Dr. Araştırma Görevlisi olarak görev yapan Özkan'ın başta Türkistan hanlıkları olmak üzere Rus askerî tarihi ve Türkistan'ın sosyal yaşamı üzerinde yayınlanmış pek çok makalesi vardır. Rusça ve İngilizce bilen Özkan'ın bu konular üzerinde çalışmaları devam etmektedir.

Mesut KARAKULAK

1986 yılında doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümünü 2009'da bitirdi. Yüksek lisans eğitimini Ordu Üniversitesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalında 2012'de tamamladı. Doktora eğitimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Genel Türk Tarihi Kürsüsünde 2017'de bitirdi. Doktora çalışmaları yapmak üzere 1 yıl Rusya Ural Federal Üniversitesinde misafir araştırmacı olarak görev yaptı. Halen Ordu Üniversitesi Tarih Bölümünde Dr. Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. Birçok bilimsel dergide Rus denizcilik tarihi, Rusya tarihi ve Türkistan tarihi ile ilgili makaleleri yayınlandı. İngilizce, Rusça dillerini bilmekte olan Karakulak'ın hem yüksek lisans hem de doktora tezi Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmiştir.

Zafer SEVER

Zafer Sever 30 Ağustos 1989'da Bayburt'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bayburt'ta tamamladı. 2011 yılında Ordu Üniversitesi Tarih Bölümünden, 2015 yılında ise aynı üniversitenin Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı yüksek lisans programından mezun oldu. 2016 yılında Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne Tarih Bölümü doktora programına kayıt yaptırdı. 2017-2018 yılları arasında doktora çalışmaları ve Rusça eğitimi için Rusya'nın Nijniy Novgorod şehrinde Lobaçevski Üniversitesinde bulundu. Ayrıca Kazan, Moskova ve Petersburg'da araştırmalar yaptı. İdil-Ural Türkleri, Sibirya, Türk tarihi ve kültürü üzerine çalışmalarına devam etmektedir. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*'nin sekreterliğini yapmakta ve Ordu Üniversitesinde doktora eğitimine devam etmektedir.

Harun ARSLANTÜRK

1989 Ardahan/Çıldır doğumlu olan Harun Arslantürk, 2012 yılında Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2017 yılında yine aynı üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında *"Letopis Sibirskaya (Sibir Vekayinamesi)'nin Çeviri ve İncelenmesi"* başlıklı teziyle bilim uzmanı unvanı almaya hak kazandı. 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Rusya Federasyonu'na bağlı Nijniy Novgorod şehrinde bulunan Lobaçevski Üniversitesinde dil eğitimi aldı. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora eğitimine devam eden Harun Arslantürk, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmakta olup İngilizce ve Rusça bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz 9
Kısaltmalar 10
Giriş 11
Semen Ulyanoviç Remezov ve Eserleri 14
Remezov Kroniği Hakkında 15
Kroniğin Kaynakları 17
Kroniğin Muhtevasına Dair 19
Sibir Araştırmalarında Remezov Kroniği ve Kritiği 28
Çeviri Metin ve Notlandırma 31
Kaynaklar 228
Dizin 231

ÖN SÖZ

Sibir kronikleri; Volga atamanlarından Yermak Timofeyev ve yoldaşlarının Sibir Hanlığı topraklarına yaptığı seferleri, Sibir Hanı Küçüm'le girdiği savaşları, başkent Sibir de dâhil olmak üzere Hanlık topraklarının işgalini ve Sibir topraklarının Rus hâkimiyetine geçiş sürecini anlatan el yazma eserlerdir. Bu bakımdan Sibir kronikleri; hatalarına, çelişkili ifadelerine, hamaset yüklü anlatımlarına rağmen Türk tarihi, Altın Orda Devleti sonrası ve Sibir Hanlığı tarihi bakımından son derece kıymetlidir.

Rusya'da kronik yazım geleneğinin son temsilcisi Semen Ulyanoviç Remezov'dur. Remezov; XVII. asırda askerî, politik, kültürel ve idari bakımdan Sibirya'nın merkezi olan Tobolsk'ta önemli görevlerde bulunan boyar ailelerden birine mensuptur. Tobolsk'ta bölgenin ve dönemin şartları içerisinde iyi bir eğitim alan Remezov, birçok meziyetlere sahip donanımlı biri olarak tanınmıştır. Sibirya'nın tarihini ve coğrafyasını iyi bilen Remezov, ağırlıklı olarak sözlü kaynaklardan ve diğer kroniklerden de yararlanarak eserini oluşturmuştur. Bu kronik keşfedildiği zaman yazarının kimliği henüz çözülemediğinden ve Tobolsk'ta bulunmasından dolayı başta Sibir tarihçisi Miller olmak üzere diğer Rus ilim adamları tarafından *Tobolsk Kroniği* olarak adlandırılmış ve bu isimle tanınmıştır. O, Sibir kroniği dışında Sibirya'nın tarihi, coğrafyası, arkeolojisi ve etnografyası hakkında değerli bilgiler içeren eserler de kaleme almıştır. Bu eserler Sibirya'nın tarihî coğrafyasının öğrenilmesi bakımından son derece önem arz etmektedir.

Remezov Kroniği'nde diğer Sibir kroniklerinden farklı olarak metinlerle birlikte bahsedilen olaylar da resmedilmiştir. Tercüme ve notlandırmasını yaptığımız bu çalışma, İmparatorluk Arheografi Komisyonu'nun 1907'de Petersburg'da neşrettiği Miroviç yazması esas alınarak hazırlanmıştır. Çeviri metne sadık kalınarak bazı kısımlarda anlatımı güçlendirmek için eklemeler yapılmıştır. Eserin tercümesinin yapılmasında ve notlandırılmasında diğer Sibir kronikleri başta olmak üzere Rusya'da Çarlık ve Sovyet Dönemi'nde yapılan araştırmalar dikkate alınmıştır.

Ordu 2020

KISALTMALAR

bk	: Bakınız
c	: Cilt
Çev.	: Çeviren
gös. yer	: Gösterilen yer
Haz.	: Hazırlayan
İAK	: İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya
RMZ. LTP	: Remezovskaya Letopis
RMZ. LTP. MRVÇ. SPS	: Remezovskaya Letopis. Miroviçevskiy Spisok
s.	: sayfa
S.	: Sayı
STR. LTP	: Stroganovskaya Letopis
STR. LTP. SPSK. SPS	: Stroganovskaya Letopis. Spasskiy Spisok
STR. LTP. TLST. SPS	: Stroganovskaya Letopis Tolstovskiy Spisok
STR. LTP. AFNS. SPS	: Stoganovskaya Letopis Afanasiyevskiy Spisok
Yay.	: Yayınlayan
YSP. LTP	: Yesipovskaya Letopis
YSP. LTP. ABR. SPS	: Yesipovskaya Letopis. Abramovskiy Spisok
YSP. LTP. BZN. SPS	: Yesipovskaya Letopis. Buzunovskiy Spisok
YSP. LTP. GLV. SPS	: Yesipovskaya Letopis. Golovinskiy Spisok
YSP. LTP. PGD. SPS	: Yesipovskaya Letopis. Pogodinskiy Spisok
YSP. LTP. RMY. SPS	: Yesipovskaya Letopis. Rumyantsovskiy Spisok
YSP. LTP. SÇV. SPS	: Yesipovskaya Letopis. Sıçevskiy Spisok
YSP. LTP. UND. SPS	: Yesipovskaya Letopis. Undolskiy Spisok

GİRİŞ

Sibir Hanlığı tarihinin en erken yazılı yabancı kaynakları XVII. asırda yazılmaya başlanan Rus kronikleridir. Bu kroniklerin ortak muhtevası, Volga Atamanı Yermak ve yoldaşları tarafından Sibir Hanlığı topraklarının işgali ve bu toprakların tedricen Rus hâkimiyetine geçişidir. Pek çok ortak motif barındıran, ideolojileri ve kurguları benzer olan kroniklerin bazıları günümüze ulaşmamıştır.[1] Günümüze ulaşanlar arasında ise üç kronik, Sibir tarihinin ana hatlarını belirlemiş ve bu konudaki literatüre ana kaynak olarak hizmet etmiştir. *Yesipov, Stroganov* ve *Remezov Kroniği* olarak isimlendirilen bu Sibir kronikleri arasında yazım tarihi kesin olan *Yesipov Kroniği*'dir. Bu kronik, Tobolsk Piskoposluğunda önemli bir yeri olan Savva Yesipov tarafından kaleme alınmış ve bilim camiasında müellifinin adıyla anılmıştır. Bu kroniğin muhtelif sayıda varyantları mevcuttur. *Yesipov Kroniği*'nin ana kaynağı, diğer tüm kroniklerin de ana kaynağı olan ve Tobolsk Piskoposu Kipriyan'ın kilise defteri olan *Sinodik*'e kaydettirdiği bilgilerdir.[2]

Sibir tarihinin ana kaynakları arasında yer alan kroniklerden bir diğeri ise *Neizvestnaya Rukopis (Meçhul Kronik)* adıyla da bilinmektedir. Bu kroniğin ana teması, Yermak'ın Sibir'i işgalinin yanı sıra bu süreçte önemli pay sahibi olan Stroganov ailesinin Perm üzerinden Sibir ve havalisindeki faaliyetleri olduğundan dolayı söz konusu olan kronik *Stroganov Kroniği* olarak da adlandırılmıştır.[3] Bu kronikte Çar tarafından Sibir'in ele geçirilme sürecinde Stroganovlara gönderilen yarlıkların (gramota) yer alması, ayrıca kroniğin ailenin özel arşivi, *Sinodik* kayıtları ve muhtelif kaynaklar ile desteklenmesi kimi tarihçiler tarafından güvenilir ve gerçeğe en yakın kaynak olarak kabul edilmesini sağlamıştır.[4] Sibir kroniklerinin bir diğeri ise Tobolsk

---

[1] Pavel Nebolsin, *Pokorenie Sibiri*, Sanktpeterburg 1849, s. 5; İogann Ebergard Fişer, *Sibirskaya İstoriya s Samago Otkrıtıya Sibiri do Zavoyevaniya Sey Zemli Rossiyskim Orujiyem*, Sanktpeterburg 1774, s. 306.

[2] M. N. Speranskiy, *Povest o Gorodah Tare i Tyumeni*, T. 1., Trudı Komissii po Drevne-Russkoy Literature Akademii Nauk, Leningrad 1932, s. 13-32; Yesipovskaya Letopis Po Sıçevskomu Spisku", *Sibirskiya Letopisi*, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, s. 169. (Bundan sonra, YSP. LTP. SÇV. SPS.) Fişer, Sibirskaya İstoriya, s. 306-307.

[3] Nebolsin, *Pokorenie Sibiri*, s. 5.

[4] Söz konusu kronikleri bilimsel metotlarla kapsamlı şekilde ilk kez Sibir tarihinde

asilzadelerinden ve İşim Kozaklarından Semen Ulyanoviç Remezov tarafından 1697-1699 yılları arasında kaleme alındığı varsayılan kroniktir.[5]

SEMEN ULYANOVİÇ REMEZOV VE ESERLERİ

Tobolsk asilzadelerinden bir boyarın oğlu olan Semen Ulyanoviç Remezov (1642-1722) Sibir coğrafyası, etnografyası ve tarihi çalışmalarıyla tanınmaktadır. Uzun müddet devlet hizmetinde bulunmuş bir aileye sahip olan Remezov ailesinin, Rusların Ural ötesindeki yayılmalarından sonra bölgeye ilk yerleştirilen ailelerden olduğu bilinmektedir. Hatta Remezov'un dedesi Moisey Mensoy 1628'de Moskova'dan gelerek Tobolsk'a yerleşmiş ve kısa sürede yeni kurulmuş olan bu şehrin önde gelen şahsiyetleri arasında yer almıştır. Remezov ailesi; bu dönemde Sibirya'nın askerî, politik ve idari bakımdan merkezi olan Tobolsk'ta önemli görevler üstlenerek şehri temsil eden ve hizmetleriyle göz dolduran bir konuma gelmişlerdir. Aslında Sibir Hanlığı'nın işgali sonrası kısa sürede bölgeye yerleştirilen çok sayıda aileden biri olan Remezovlar, bölgede Rus kolonizasyonun öncülerindendir. Ruslar, bölgeye yerleştirdikleri bu boyar aileleriyle hem Rus Devleti'nin merkezî otoritesinin sınır bölgelerinde temsil edilmesini sağlamış hem de Ural ötesindeki yayılmacı politikasının kalıcı hale gelmesini hedeflemiştir.[6]

Remezov ve ailesi Sibir coğrafyasına yerleştirildiklerinden itibaren devlet hizmetine girerek Çarlık Rusya'nın bölgedeki seçkin aileleri arasında yer almıştır. Moskova'nın kültürel ve eğitim imkânlarından hayli uzakta kalmış olmalarına rağmen Remezovlar, bu uzak

---

kullanan Miller, ana kaynak olarak *Remezov Kroniği*'ni tercih ettiği için onun takipçileri olan Fişer ve Tatar tarihçi Hadi Atlasi gibi müellifler *Stroganov Kroniği*'ni kısmen göz ardı etmiştir. (Hadi Atlasi, *Sibir Tarihı, Söyenbike, Kazan Hanlıgı*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1993, s. 48-51.)

[5] Nebolsin, Pokorenie Sibiri, s. 4-11; Gerard Friderik Miller, *Opısanie Sibirskago Tsarstva i Vseh Proizşedşih v Nem Del, Ot Naçala A Osoblivo Ot Pokoreniya Ego Rossiyskoy Derjave Po Siy Vremena*, Akademiy Nauk, Sanktpeterburg 1750; L. A. Goldenberg, "Russian Cartography to ca. 1700", *The History of Cartography*, Vol. 3, Ed. David Woodward, 2007, s. 1884.

[6] L. A. Goldenberg, *Semen Ulyanoviç Remezov Sibirskiy Kartograf i Geograf*, Akademia Nauk SSSR, Moskva 1965, s. 7-8.

coğrafyada aile üyelerinin eğitimini ihmal etmemiş ve Sibirya'nın tanınmış şahsiyetleri olarak ön plana çıkmışlardır. Hatta bu ailenin genç üyelerinden olan Semen Ulyanoviç Remezov'un kabiliyetleri ve eğitimi, Çarlık yönetiminin dikkatini çekmiş ve ona Sibir'in ilk müstakil haritasını çıkarması görevi tevdi edilmiştir.[7] Bizzat I. Petro'nun (1672-1725) direktifiyle kendisine verilen görevi yerine getirmek için çalışmalara başlayan Remezov; üzerinde uzun süre çalıştığı Sibir haritalarından bir tanesini, Moskova'daki *Sibirski Prikaz'a* (Sibir Ofisi) 1695 yılında sunmuştur. Daha sonra Sibir'den gönderilmiş olan tüm haritaları tek bir eserde toplama görevi de kendisine verilmiştir. Remezov, bu görevi kısa sürede tamamlamış; 1698 yılında yeni çalışmasını Sibir Ofisi Konseyi üyesi Andrey Andreyeviç Vinius'a takdim etmiştir. Remezov bu çalışmasından dolayı Petro tarafından günlük beş ruble maaş tahsis edilerek ödüllendirilmiştir. Daha sonra Vinius'un talimatıyla Tobolsk'ta harita çizim faaliyetlerine devam etmiştir. Sibirya coğrafyası üzerine çalışmalarını sürdüren Semen Remezov, oğullarının da yardımıyla günümüze kadar korunarak gelen *Sibir Atlası*'nı (Çertejnaya Kniga Sibiri) 1 Ocak 1701 tarihinde tamamlamıştır. Ayrıca müellifin yine Sibir coğrafyası ve etnografyasını tanımladığı *"Horografiçeskaya Çertejnaya Kniga 1697-1711" ve "Slujebnaya Çertejnaya Kniga 1702-1730"* adlı eseri de bulunmaktadır.[8] Bu çalışmaların dışında Remezov, bizim de çalışmamızda esas aldığımız, Sibir Hanlığı tarihi için önem arz eden ve *Tobolsk Kroniği* olarak adlandırılan eseri kaleme almıştır.[9]

REMEZOV KRONİĞİ HAKKINDA

XVII. yüzyılın sonlarında kaleme alındığı varsayılan *Remezov Kroniği*, Sibir tarihi araştırmaları ile tanınan Miller tarafından keşfedilmiş ve bilim çevrelerine kaydedilmiştir. Miller, Sibirya keşif

---

7 *Vostoçnoe Obozrenie,* No: 40, 6 Ekim, 1883, s. 7.

8 V. V. Barthold, *Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm,* Çev. Kaya Bayraktar, Ayşe Mera, Küre Yayınları, İstanbul 2004, s. 288; *Vostoçnoe Obozrenie*, 1883, No: 40, 6 Ekim, s. 7; Goldenberg, *Semen Ulyanoviç Remezov,* s. 89.

9 Remezov'un haritaları hakkında tafsilatlı bilgi için bk. L. A. Goldenberg, "Russian Cartography to ca. 1700", *The History of Cartography*, Vol. 3, Ed. David Woodward, 2007.

heyetiyle beraber Tobolsk'ta bulunduğu sırada böyle bir kroniğin varlığından haberdar olmuş ve eserin sahibi Fedor Pimenov adında birinden kroniği satın almak istemiştir. Kroniğin Sibir tarihi için ne kadar önemli olduğunu anlayan Miller, Sibir Valiliğine bu eserin satın alınması için talepte bulunmuştur. Nihayetinde 1714 yılında Sibir Valiliğinin ve Miroviç oğlu Yenisey Voyvadası Petr Federov'un da yardımıyla kronik satın alınmıştır.[10] Miller daha sonra bu kroniği 1744 yılında Rusya Bilimler Akademisi Kütüphanesine teslim etmiştir.[11]

Eser, Miller tarafından Tobolsk'ta keşfedildiğinde müellifinin Remezov olduğunu bilmekle birlikte Miller, kendi eserinde bu eseri *Tobolsk Kroniği* olarak adlandırmıştır. Miller, *Sibir Tarihi* adlı yayınında bu kronikten geniş alıntılar yapmıştır. Kronik ilk defa 1880 yılında İmparatorluk Arheografi Komisyonu tarafından yayınlandığında A. F. Bıçkov kronikte yer alan en son resmin merkezinde şifreli olarak *"Semen Remezov"* ifadesinin yazdığını tespit etmiştir. Yine aynı resmin solunda Remezov'un oğulları *"Leonte Semenov"* ve *"İvan Semenov"* sağında ise *"Semen Semenov"* ve *"Petriç Semenov"* yazdığını belirlemiştir. Dolayısıyla bu tarihten itibaren kronik, müellifinin adıyla anılmaya başlanmıştır.[12] Son olarak ise kronik 1907'de İmparatorluk Arheografi Komisyonu tarafından *Remezov Kroniği* adıyla yeniden neşredilmiştir.[13] Bizim çeviride esas aldığımız neşir *Miroviç Nüshası* olarak da anılmaktadır. Kroniğin bu isimle anılmasının sebebi Miller tarafından satın alındığında eserin içerisinde el yazısıyla yazılan şu ibarelerin yer almasıdır: *"1774 yılında Profesör Miller'den alınmıştır. Miller bu eseri Sibirya'dan getirmiştir. Profesör Miller Beyefendi ise bu kitaba Tobolsk'ta Miroviç'in oğlu Yenisey Voyvodası Petr Federov'dan ulaşmıştır ve kitabı 20 Ağustos 1759'da imzalamıştır."*[14]

---

[10] Pimenov, Miller'e kroniği 1 ruble 30 kopeke satın aldığını söylemiş ve kendisine ancak 1 ruble 50 kopek karşılığında bu kroniği verebileceğini ifade etmiştir; Goldenberg, *Semen Ulyanoviç Remezov,* S. 111.

[11] Terence Armstrong, *Yermak's Campain in Siberia,* The Hakluyt Society, Londra 1975, s. 25-26.

[12] Goldenberg, *Semen Ulyanoviç Remezov,* s. 113.

[13] *Sibirskiya Letopisi, İmperatorskoy Arheografiçeskoy Komissii,* S. Peterburg 1907, s. 312-366.

[14] *Sibirskiya Letopisi,* s. XXXIV.

XVII ve XVIII. asra ait el yazısı karakteriyle kaleme alınmış olan kronik, biçimsel olarak incelendiğinde dikdörtgen yaprağa yazılmış, her sayfada dikey bir çizgiyle ikiye bölünmüş, her anlatıyla ilgili çizim yapılmış ve çerçeve içerisinde resmin üzerine metin yerleştirilmiştir. Kroniğin en dikkat çekici niteliği anlatıyı kuvvetlendirmek için kullanılan resimlerdir. Bunların Remezov ve oğlu Leonte tarafından çizildiği düşünülmektedir. Resimlerde renklendirilen yegâne objeler ağaçlardı ve bunların renklendirilmesinde yeşil, sarı ve kahverengi renkleri kullanılmıştı. Remezov'un atlaslarında da aynı şekilde sadece ağaçlar renklendirildiği için resimlerin bizzat Remezov ve oğlu tarafından çizildiği kuvvetle muhtemeldir.[15] Metinde 154 çizim ve 157 madde bulunmaktadır. Maddeler ve çizimler arasındaki bu fark metinde 83, 88 ve 103. maddelerin sehven unutulmasından kaynaklanmaktadır. Nihayetinde kronikte madde kadar çizim bulunmaktadır. Her sayfada resimlerle birlikte iki madde vardır. Orijinal yazmada 39 varak bulunmaktadır. Çeviriye esas alınan *Miroviç Nüshası*'ndaki maddelerin bir kısmının *Kungur Kroniği*[16] olarak bilinen eserden alındığı anlaşılmaktadır. Bunlar 5-8, 49-52, 73-80 ve 99-102 numaralı maddelerdir. Kronik genel çerçevede incelendiğinde de bu maddelerin anlatısı, dil bilgisi ve konusunun farklılığı hemen göze çarpmaktadır.

KRONİĞİN KAYNAKLARI

Remezov ve diğer tüm Sibir kroniklerinin ana kaynağı Sibir seferinin tanıkları olan Yermak Kozaklarının bıraktığı ve günümüze ulaşmayan *Napisanie* adıyla bilinen notlardır. Bu kayıtlar 1621-1624 yılları arasında Tobolsk'ta yaşayan ilk Sibir Piskoposu Kipriyan tarafından toplanmış ve Tobolsk Katedral Defteri olan *Sinodik*'e kaydedilmiştir.[17] Sibirya coğrafyası ve etnografyası üzerine büyük bir

---

[15] Armstrong, *Yermak's Campain in Siberia*, s. 25-27.

[16] *"Kısa Sibir Kroniği" (Letopis Sibirskaya Kratkaya)* olarak da bilinen *Kungur Kroniği* XVIII. yüzyılda kaleme alınmış olup müellifi belirsizdir. Bu kronik 1703 yılında tesadüfen Remezov tarafından keşfedilmiştir. *Miroviç Nüshası*'nda bu kronikten alıntı maddeler de yer aldığından *Remezov Kroniği* kimi tarihçiler tarafından *Kungursk Kroniği* adıyla da anılmıştır. Bk. *İstoriya Literatura Urala (Konets XIV_XVIII v.)*, Red. V. V. Blajes-E. K. Sozina, Yazıki Slavyanskoy Kulturı, Moskva 2012, s. 138.

[17] Remezovskaya Letopis Po Miroviçevu Spisku", Sibirskiya Letopisi, İmperatorskaya

ÇEVİRİ METİN
VE
NOTLANDIRMA

REMEZOV KRONİĞİ MİROVİÇ YAZMASI
SİBİR TARİHİ[1]

1. Zamanın başlangıcından itibaren, tüm mahlukatın yaratıcısı, kendi mabedinin mimarı, üzümü (şarabı), koyunu rızık olarak bahşeden biz Hıristiyanların her şeyi gören tanrısı; uzun zamandır Evangel öğretisinin, meşhur şehir Tobolsk'tan[2] Sibirya'nın uçları dâhil olmak üzere evrenin sınırlarına kadar vaaz edilmesini tayin etti.

---

[1] Bu başlık *Miroviç Yazması*'nda metnin başında değil hemen hemen her sayfanın yukarısında yer almaktadır.

[2] Tobolsk 1587 yılında kurulmuş ve XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Sibirya'nın idari merkezi olarak görev yapmıştır. Remezov burada Tobolsk şehri için "Именитый" (İmeniti) sözcüğünü kullanmıştır ki bu kelimenin kullanılmış olması, Tobolsk'un şöhretli ve kutsal bir şehir olarak görüldüğünün işaretidir. Metinde de birçok defa Tobolsk şehrinin kutsal bir şehir olduğuna dair ifadeler yer alır.

2. Biz Hıristiyanların ulu tanrısı kendi kullarına doğuştan azamet bahşeder. Samson[3] gibi Volgalı Timofeyev oğlu Yermak'a[4] da küçük yaşından itibaren sağlam yürek, zor işlerin üstesinden gelmek için güç, başarı ve cesaret verdi.

---

[3] "Samson" veya diğer bir adıyla "Şimşon" ya da "Şemsun", İsrail'i 20 yıl boyunca yöneten Monoah'ın oğludur. Doğaüstü güçleri olduğuna inanılan İbranilerin efsanevi kahramanı olarak da bilinir. (Bk. Arhimandrit Nikifor Bajanov, "Samson", *Bibleyskaya Entsiklopediya*, Moskva 1891, s. 3720-3721.)

[4] *Remezov Kroniği*'nde "Ерман" Yerman, "Германъ" German şeklinde yazılan bu isim Yermak'tır. Bu sebeple çeviri metinde Yermak şekli kullanılacaktır. *Yesipov Kroniği* Sıçevsk ve *Stroganov Kroniği* Spasski yazmasında "Ермак" Yermak şeklindedir. Bk. "Yesipovskaya Letopis Po Sıçevskomu Spisku", *Sibirskiya Letopisi*, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, s. 105. (Bundan sonra YSP. LTP. SÇV. SPS.); "Stroganovskaya Letopis Po Spisku Spasskago", *Sibirskiya Letopisi*, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, s. 8. (Bundan sonra STR. LTP. SPSK. SPS.)

3. Yoldaşları arasında Yermak adıyla ünlenen ve ataman seçilen böylesi cesaretli Yermak, Hvalınsk Denizi[5] üzerinde ve Volga boylarında kalabalık özgür savaşçılarıyla birlikte teknelere saldırmış hatta Çarlık hazinesini yağmalamıştır.

[5] Metinde "Хвалынское Море" (Hvalınskoe More) bazı kaynaklarda "Хвалисское" (Hvalisskoe) olarak adlandırılan deniz Hazar Denizi'dir.

4. Merhameti bol Çar İvan Vasilyeviç;[6] şikâyetleri duyduğu zaman yol kesmemeleri, hazineleri yağmalamamaları için tümünün bertaraf edilmesi ve atamanlarının ele geçirilip idam edilmesi amacıyla onlara karşı güçlü bir askerî kuvvet sevk etti.

[6] IV. İvan Vasilyeviç Grozni (1530-1584) babası Knez III. Vasili'nin ölümünden sonra henüz 3 yaşındayken 1533 yılında büyük knez ilan edildi. 1547 yılında ise çar unvanını alarak taç giydi.

5. Volgalı Timofeyev oğlu Yermak'ın yağmacılığa başlaması. 7085[7] ve 7086 (1577-1578) yıllarında Oka ve Volga nehirlerinde denizde gemilere, mavnalara ve ticaret kervanlarına 5.000[8] kişiyle

[7] Tercümeyi esas aldığımız Arheografi Komisyonu neşrinde bu tarihler madde kenarlarında verilmiştir. Ruslar 988 yılından 1700'lü yıllara kadar Bizans takvimini kullanmışlardır. Takvimin başlangıcının 1 Eylül olması dışında tamamen Jülyen takvimine dayanır. Bu takvime göre dünya 1 Eylül 5509 yılında yaratılmıştır. (Bk. W. Gareth Jones, "Russia's Eighteenth-Century Enlightenment", *A History Russian Thought*, edt. William Leatherbarrow, Derek Offord, Cambridge University Press, New York 2010, s. 73.)

[8] Yermak ve yoldaşlarının Çusovaya'ya geldiklerinde kaç kişi oldukları yönünde kroniklerde farklı bilgiler yer almaktadır. *Yesipov Kroniği*'nde bu sayı 540'tır. (YSP. LTP. SÇV. SPS, s. 123.) *Stroganov Kroniği*'nde ise Yermak ve yoldaşlarının birliğine ilaveten Stroganovlar tarafından 300 kişilik destek kuvvet oluşturularak içlerinde Litvanyalı, Alman, Tatar ve cesur Rus savaşçılarından müteşekkil bu birlik toplamda 840 kişiye ulaşır. (STR. LTP. SPSK. SPS, s. 8, 10.) Sibir Hanlığı tarihi üzerine ilk eserleri veren Rus araştırmacılar Remezov'un verdiği bu rakamı abartılı bulurken

saldırdı ve yağmaladı. Kendi hâkimiyetini tesis etmek için Don ve Yayıklılarla birlikte Kızılbaşlar[9] üzerine yürüme niyetindeydi. Öncelikle bu yıllarda Rusya'da, Kazan'da ve Astarhan'da onun yağma faaliyetlerine; Yermaçko adıyla kalabalık adamlarıyla Kızılbaş elçisini yağmaladığına ve denizde 7.000 adamının olduğuna dair söylentiler yayıldı. 86 yılının (1578), Ekim ayının 1. gününde Ulu Çar, Yüzbaşı İvan Muraşkin'i Astarhan yoluna gönderdi. Haydutların bulundukları yerde işkence edilerek öldürülmesini ve asılmasını emretti. Yermak, bu ağır sözleri duyduğunda yoldaşlarıyla istişare etti. 29 Ağustos'ta Sibir'e kaçmaya, oraları yağmalamaya karar verdi. Teknelerinin yönünü Volga ve Kama nehirleri boyunca yukarılara doğru çevirdi. Çar'ın emri onların karargâhlarına ulaşmadı ancak geride kalanlar Çarlık kuvvetleri tarafından ele geçirildi ve idam edildi. Yermak'ın da bu idam edilenler arasında olduğu zannediliyordu. Oysa Yermak voyvodalar tarafından ele geçirilemediği gibi geride kalanlarla birlikte kaçmıştı. 26 Eylül günü Yermak, birlikleriyle birlikte yolunu kaybetti ve Sibir'de Çusovaya Nehri'ne çıkamadı. Sılva boyunca yukarılara doğru ilerlediler ve günümüzde Yermakov kasabası olarak adlandırılan nehrin donmuş ağzına kadar ulaştılar. Çevre sakinlerinden erzak tedarik ettiler ve kışı burada geçirdiler. Kamen ötesi boyunca Vogullarla savaştılar ve ganimet elde ettiler. Yiyecek ve içecekleri ise Maksim Stroganov tarafından tedarik edildi. Üç yüz kişi ile Vogullar üzerine yaptıkları baskında büyük ganimet elde ederek kışlaklarına döndüler. Burada Sibir Seferi'nde kullanılmak üzere ihtiyaçlarıyla yüklü çok sayıda hafif tekne hazırladılar.

---

ilk Sibir tarihçisi olarak bilinen Miller, *Tobolsk Kroniği*'ni yani *Remezov Kroniği*'ni esas aldığı için bu rakamların doğru olabileceğine işaret eder.

[9] Kroniklerde ilk defa *Remezov*'da geçen bu Kızılbaş terimiyle Kafkaslar ve İran istikameti kastedilmiş olmalıdır.

6. 9 Mayıs'ta kaldıkları yerde söz verdikleri üzere çilekeş Aziz Nikolas adına bir şapel inşasını bitirdiler. Bazıları Yermak'la birlikte Sılva Nehri boyunca Çusovaya Nehri ağzına kadar gitti; bazıları ise eşleri ve çocukları ile kalede kaldı. Yermak yoldaşlarıyla birlikte Çusovaya'da Maksim Stroganov'dan 5.000 kişilik birliği için silah ve mühimmat aldı ve bunlar için duacı oldu. 7087'de (1579), 12 Haziran günü, Çusovaya boyunca yukarılara doğru Tagil çekeğine kadar savaşçılarıyla birlikte yol aldılar. Rehberleri Zıryanlar[10] idi. Birçoğu soğuktan dondu, diğerleri ise kaçtı. Yolu bilmedikleri için Serebrenka Nehri'ni bulamadılar ancak daha yükseklere çıktılar. Bu yüzden dönmek için geç kaldılar. Ancak sonbaharda dönebildiler. Serebrenka'ya ulaşırken ağır teknelerini nehirde bıraktılar ve hafif teknelerini çekek üzerinden Tagil Nehri'ne indirdiler. Buy kasaba-

[10] Rusya'da günümüzde "Komi" olarak bilinen Fin-Ogur halkıdır. Zıryan eski isimleridir. Başta Komi Özerk Cumhuriyeti olmak üzere Sverdlovsk, Murmansk, Omsk, Tümen, Nenetsk, Hantı-Mansi gibi bölgelerde yaşamaktadırlar.

sında kışladılar ve iaşelerini Vogullardan temin ettiler. Burada aynen Vogullar gibi kuş, balık ve yabani hayvanlarla beslendiler. Pek çok çarpışmadan sonra Yermak ve adamları, onların kamplarını yağmaladılar ve bir miktar kürk ele geçirdiler. Çok sayıda hafif tekne yaptılar. Terk ettikleri eski teknelerin yeri şimdilerde otlarla kaplı…

7. 7087'de (1579) Maksim Stroganov'un bu ünlü soyguncu Volgalı Yermak ve yoldaşlarına teçhizat ve silah sağlayarak onları gönderdiği haberi Çar İvan Vasilyeviç'e ulaştı. Bununla ilgili olarak Maksim Stroganov'a soyguncuların serbest bırakılmasına nasıl izin verdiğine dair gönderdiği mektupta kendisini şu sözlerle azarlamıştı: *"Ey zat! Hatırla! Böylesi büyük ve müstakil komşunla nasıl çekişirsin ve aramızdaki ilişkileri bozmaya nasıl sebebiyet verirsin? Bunun için sana ne yapacağımı bilmiyorsun. Bu teşebbüsten iyi sonuçlar çıksa ve olumlu şeyler elde edilse dahi yine başına neler geleceğini bilmiyorsun."*[11] Bu söz konusu mektubu Maksim memnuniyetle kabul etti. Ancak mektubu gözyaşlarıyla okudu. Çar'ın kendisine gönderdiği bu mektup hakkında Yermak'ı bilgilendirmeye cesaret edemedi. Çünkü Yermak ve adam-

[11] Çar İvan Vasilyeviç tarafından Çusovaya'daki Maksim ve Nikita Stragonovlara, Volga Kozakları Yermak Timofeyev ve emrindekilerin Çerdin'e gönderilmesi hakkında verilen yarlığın tam metni için bk. Miller, *Opissanie Sibirskago Tsartsva*, s. 145-147; Gerard Friderik Miller, *İstoriya Sibiri*, Moskva 1937, s. 342-343.

larının başarılı bir şekilde savaştığının haberi kendisine gelmişti. Bu onu çok mutlu etti. Çünkü onları malzemeler, silahlar ve toplarla donatıp göndermişti. Ancak Yermak, Maksim'den teçhizatı borç veya taltif olarak değil tehdit ile almıştı. Maksim öldürülme, mülklerinin yağmalanması tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Maksim, Tanrı'ya ve Çar'a sığındı. Döndükleri zaman aldıkları malzemelerin değeri üzerinden tahsil edilmesi, tam bedellerinin ya da biraz daha fazlasının ödenmesi hususunda onlardan kendisine taahhüt verilmesini talep etti. Yermak'ın kuvvetlerinin başında bulunan İvan Koltsev[12] ve yesaulları[13] hep bir ağızdan haykırdılar: *"Ey adam, şu an bile öldüğünü bilmiyorsun, seni götürüp parçalara ayıracağız. Bizim 5.000 kişilik birliğimiz için adam başına üçer funt[14] barut, kurşun ve silah; üç tane alay topu, üçer pud[15] çavdar unu, birer pud peksimet, ikişer pud yulaf ve hububat, birer pud tuz ve et, bir miktar yağ, her yüz adam için ise üzerinde ikona olan alay sancağını bize teslim et."*

[12] *Remezov Kroniği*'nde "Иванъ Колцевь" (İvan Koltsev) olarak geçen bu isim, *Yesipov Kroniği* Sıçevsk ve *Stroganov Kroniği* Spasski yazmasında "Ивань Колцо" (İvan Koltso) şeklinde geçer. (YSP. LTP. SÇV. SPS, s. 144); (STR. LTP. SPSK. SPS, s. 8.)

[13] Rus-Kozak ordusunda askerî bir unvan olup Türkçe olan Yasaul kelimesinden gelmektedir.

[14] Rus ağırlık ölçü biriminde 1 Funt, 409 gramdır.

[15] Rus ağırlık ölçü biriminde 1 Pud, 16,38 kg'dır.

KAYNAKLAR
Sibir Kronikleri

"Remezovskaya Letopis Po Miroviçevu Spisku", *Sibirskiya Letopisi*, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, s. 312-366.

"Stroganovskaya Letopis Po Spisku Spasskago", *Sibirskiya Letopisi*, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, s. 1-46.

"Yesipovskaya Letopis Po Abromovskomu Spisku", *Sibirskiya Letopisi*, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, s. 241-260.

"Yesipovskaya Letopis Po Buzunovskomu Spisku", *Sibirskiya Letopisi*, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, s. 296-306.

"Yesipovskaya Letopis Po Pogodinskomu Spisku", *Sibirskiya Letopisi*, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, s. 271-295.

"Yesipovskaya Letopis Po Rumyantsovskomu Spisku", *Sibirskiya Letopisi*, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, s. 261-270.

"Yesipovskaya Letopis Po Sıçevskomu Spisku", *Sibirskiya Letopisi*, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, s. 105-170.

"Yesipovskaya Letopis Po Spisku Undolskago", *Sibirskiya Letopisi*, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, s. 171-240.

Sibirskiya Letopisi, İmperatorskoy Arheografiçeskoy Komissii, S. Peterburg 1907.

Kitap Ve Makaleler

ACAR, Serkan, *Kasım Hanlığı (1445-1681)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

ALAN, Hayrunnisa "Altınorda Hanlığında Hâkimiyet Anlayışı ve Karaçi Beylerin Ortaya Çıkışı", *Tarih Dergisi*, S. 54, (2011/2), İstanbul 2012, s. 1-20.

ALİMOV, Rysbek, *Kadir Ali Bek ve Camiü't-Tevarih'i Üzerine Dil İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.

ARMSTRONG, Terence, *Yermak's Campain in Siberia*, The Hakluyt Society, Londra 1975.

ATLASİ, Hadi, *Sibir Tarihı, Söyenbike, Kazan Hanlıgı*, Tatars¬tan Kitap Neşriyatı, Kazan 1993.

BAHRUŞİN, S. V., *Oçerki Po İstorii Kolonizatsii Sibiri v XVI. i XVII. vv., I*, Nauçnıe Trudı, Moskva 1955.

BAJANOV, Arhimandrit Nikifor, "Samson", *Bibleyskaya Entsiklopediya*, Moskva 1891, s. 3720-3721.

BARTHOLD, V. V., *Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*, Çev. Kaya Bayraktar, Ayşe Mera, Küre Yayınları, İstanbul 2004.

DİMİTRİYEV, Aleksandr, *Permskaya Starina. Sbornik İstoriçeskih Statey i Materialov Preimuşestvenno O Permskom Krae, Stroganovı i Ermak Permskaya Starina*, Vıpusk IV, Perm 1892.

EBU'L-GAZİ BAHADIR HAN, *Türk'ün Soy Ağacı Türk Şeceresi*, Çev. Doktor Rıza Nur, Sadeleştiren Yunus Yiğit, İlgi Kültür Sanat, İstanbul 2009.

FİŞER, İogann Ebergard, *Sibirskaya İstoriya s Samago Otkrıtıya Sibiri do Zavoyevaniya Sey Zemli Rossiyskim Orujiyem*, Sanktpeterburg 1774.

GOLDENBERG, L. A., "Russian Cartography to ca. 1700", *The History of Cartography*, Vol. 3, Ed. David Woodward, 2007, s. 1852-1903.

GOLDENBERG, L. A., *Semen Ulyanoviç Remezov Sibirskiy Kartograf i Geograf*, Akademia Nauk SSSR, Moskva 1965.

GORSEY, Djerom, *Zapiski o Moskovii XVI. veka Sera Djeroma Gorseya*, S Predisloviem i Primeçaniyami N. İ. Kostomarov, S. Peterburg 1909.

İLOVAYSKİ, D., İstorii Rossii, III, Vek XVI-y, Moskva 1890.

İstoriya Literatura Urala (Konets XIV_XVIII v.), Red. V. V. Blajes-E. K. Sozina, Yazıki Slavyanskoy Kulturı, Moskva 2012.

JONES, W. Gareth, "Russia's Eighteenth-Century Enlightenment", *A History Russian Thought*, edt. William Leatherbarrow, Derek Offord, Cambridge University Press, New York 2010, s. 73-94.

KAMALOV, İlyas, "Kazan Hanlığı'nın Yıkılışında Bazı Ermeni Tüccarların Ruslarla Yaptıkları İşbirliği", *Bilig*, Sayı 58, Yaz 2011, s. 203-210.

KARAMZİN, Nikolay Mihayloviç, İstoriya Gosudarstva Rossiyskago, IX, Sanktpeterburg 1843.

KEMALOĞLU, İlyas, "Toktamış Han", *DİA*, 41. Cilt, s. 231-232.

LERBERG, A. H., İzsledovaniya, Slujaşie K Obyasneniyu Drevney Russkoy İstoriy, Sanktpeterburg 1819.

LEVŞİN, Aleksey, *Opisanie Kirgiz-Kazaçih Ord i Stepey*, 2. Kısım, S. Peterburg 1832.

MİLLER, Gerard Friderik, *İstoriya Sibiri*, Moskva 1937.

MİLLER, Gerard Friderik, *Opısanie Sibirskago Tsarstva i Vseh Proizşedşih v Nem Del, Ot Naçala A Osoblivo Ot Pokoreniya Ego Rossiyskoy Derjave Po Siy Vremena*, Akademiy Nauk, Sanktpeterburg 1750.

NEBOLSİN, Pavel, *Pokorenie Sibiri*, Sanktpeterburg 1849.

PODDUBNIY, İ. P., "Naselenie Aziatskoy Rossii Etnografiçeskiy Oçerk", *Aziatskaya Rossiya*, Tom Pervıy, S. Peterburg 1914, s. 93-178.

RADLOFF, Wilhelm, *Sibirya'dan I*, Çev. Ahmet Temir, Maarif Basımevi, İstanbul 1954.

Sibirski Letopisets: Letopis Kontsa XVII i Naçala XVIII Stoletıy Vedennaya v Tobolske, Tobolsk 1892.

SLOVTSOV, P. A., İstoriçeskoe Obozrenie Sibiri, I-II, Sanktpeterburg 1886.

SOKOLOV, İ., "Remezov" *Russkiy Biografiçeskiy Slovar*, C. 16, İzdanie, İmperatorskago Russkago İstoriçeskago Obşçestv, s. 48-50.

SOLOVYEV, Sergey Mihayloviç, İstoriya Rossii S Drevneyşıh Vremen, VI, Moskva 1877.

SPERANSKİY, M. N., *Povest o Gorodah Tare i Tyumeni*, T. 1., Trudı Komissii po Drevne-Russkoy Literature Akademii Nauk, Leningrad 1932.

USTRİALOV, N. G., İmenitie Lyudi Stroganovı, Sankpetersburg 1842.

ÜNAL, Fatih, "Türk Tarihinin Kaynaklarından Câmiü't-Tevârih ve Müellifi Kadir Ali Beg Hakkında", *A*. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 37, Erzurum 2008. s. 231-239.

VELYAMİNOV-ZERNOV, V. V., İzsledovanie o Kasimovskih Tsaryah i Tsareviçah, II, Sanktpeterburg 1864.

VELYAMİNOV-ZERNOV, V. V., İzsledovanie o Kasimovskih Tsaryah i Tsareviçah, c. III, Sanktpeterburg 1866.

Vostoçnoe Obozrenie, No: 40, 6 Ekim, 1883.

ZİYAEV, H., *Uzbeki v Sibiri (XVII-XIXvv)*, Akademiya Nauk Uzbekskoy SSR, Taşkent 1968.

Dizin

A

Abalak 58, 118, 122
Abalatsk Gölü 195
abız 22, 58, 67, 71
Abız 27, 58, 167-168
Ablay 19, 26, 171-174
Abugay 49
Abuginov 163
Âdem 216
Agaryan 51, 214
Agişev 58
Agiş Han 58
Agit 141, 151, 157
Alaç 167
Alaça 26, 131, 143, 171
Aleksandr 29, 209
Aleksey Mihayloviç 26, 171
Alışay 81
Ali 56, 64, 86, 92, 93, 163, 180-182
Alim 56
Alman 37, 209
Altın Yargınak 60
Ammalik 209
Andrei Bogolubski 202
Aremziyan 123
Astarhan 38, 47
Atbaş 151
Atik kasabası 110-111
Atik Mirza 107
Atin kasabası 109
August 206

B

Babasan 84, 87
Bahmet 116
Baişev 167, 174
Bannoye Poganoye 95
Baraba 142
Batsik-Tura 63
Begiş 107, 153, 164
Bekbulat 65, 93, 142, 163
Belogor 132, 167, 177
Berezov Yar 80
Bişik 118
Bogdan 43, 123-124, 128, 130-133
Bolvan 22, 96
Boris 144, 181, 207, 209
Boris Fedoroviç 181, 189-190
Boyar 92, 121, 171
Bryahinov 205
Bryazga 43, 123-124, 126-127, 129-130, 132
Buhara 64-65, 113, 141-142, 193
Buharalılar 47, 151, 153, 156-157
Bulgar 205
Busurman 57, 66, 79, 88, 103, 109, 166, 213
Buy 39

Ç

Çandır 22, 96
Çilikul Gölü 187
Çingız 53
Çingid 53, 72, 78
Çingiz 55, 73
Çulım Gölü 142
Çusovaya 37-39, 41, 48
Çuvaş 67, 86, 110, 113, 118-119, 125-126, 156, 195

D

Danilo Çulkov 178-179, 185
Davut 202, 209
demon 215

Demyan 121, 123, 125
Demyanka Nehri 125
Devletim Bay 63
Dimitri 181, 200, 207, 209
Dmitri Selunski 119
Dolgıy 88
Don 24, 38, 44, 47, 207

E

Evangel 33

F

Fedor İvanoviç 144-145, 179, 181
Filaret 195
Foma Haltsıbeyev 207

G

Gleb 207, 209
Goliyat 209
Grek 206

H

Hristov 138
Hvalınsk Denizi 35

İ

İçimka 96
İoanna Predteçi 200
İrtışak 54-55
İrtiş 22, 45-46, 54, 60-61, 63, 70, 86, 105-107, 113, 117, 122-123, 128, 134, 139-140, 143, 151, 153, 156, 162, 164, 176-177, 191, 195
İset 178
İşberdey 135-136
İşim 54-55, 154-155, 187-188, 191
İvan Andreyeviç Hilkov 26, 171
İvan Gluhoy 145
İvan Groza 43
İvan Koltsev 20, 42-43
İvan Mansurov 176
İvan Masalski 189
İvan Muraşkin 38
İyakov 210-212

K

Kalım 94
Kalmık 46, 171, 188
Kama 38, 48, 136, 205
Kamen 38, 45, 82, 97, 99, 162, 177
Kamış 72
Kamışlov 188
Kansk 191
karaçi 51, 92, 181
Karaçi 92-94, 99-102, 106-107, 142, 146-149, 153, 157, 167, 180, 182-185, 196
Karaçin 97
Karaulnıy Yar 81
Kaskar 78
Kaşlık 57-58, 63, 67, 118-119, 163
Kaurdak 154
Kaurdat 186
Kaydaul 26, 165, 167, 171
Kazak Orda 180-181
Kazan 14, 27, 38, 47, 56, 59, 67, 92, 113, 153, 193, 207
Kızılbaş 38
Kızıl Tura 54
Kipriyan 13, 17, 169, 195

Kod 143, 196
Kolpuhov 130
Konda 26, 45, 99, 117, 166, 171
Kondurbay 143
Koşuk 96, 143
Koşun 96
Kovda 127
Krasniy Yar 54
Krasnoyarsk 94
Kryançikler 153
Kular 140, 156
Kularov 140, 142
Kurdyumka Nehri 63
Kurgalçin Gölü 191
Kutugay 73-76
Küçüm 75-77, 80-81, 83-86, 91-94, 97, 100, 102-103, 106, 110, 112-118, 121, 125, 136, 141-142, 151-153, 155-157, 159, 163, 166, 173, 180

L

Labutan 94
Labutin 143, 196
Latin 214

M

Maitmas 78
Maksim Stroganov 38, 39, 41
Mamay 207, 209
Mamet 56
Mametkul 64, 85
Manuil 206
Meryem 88, 101, 106, 190, 198, 200, 202, 205-206
Mihail Arhangel 200
Mihail Fedoroviç 169, 195
Moskova 14-15, 64, 85, 136-137, 144-145, 150, 169, 176, 178, 180-182, 185, 188, 190, 196, 207
Muhammed 56, 58, 60, 93, 142, 180-181
Muhammed Kul 60, 64, 85-87, 112-113, 122, 134, 139, 144
Mungallar 46
Murat 27, 67
Murtazaliyev 192
Musa 209

N

Nadtsın 123
Narım 46, 128
Nazım 123, 143, 196
Nikola Mojayski 150
Nikolay Çudotvorets 87, 150, 200
Nisivi 210
Nitsa 45
Nogay 64, 191-193
Nor-İşim 188
Nuh 199

O

Obda 166
Ob Nehri 45-46, 113, 176
Obrey 26, 171
Oka 37
Om 142, 188
Onsom Han 54
Ontsimler 55
Orla 48
Ostyak 46, 51, 125, 130

P

Paçenka 94-95, 143
Paney Bugor 63
Patlik 99
Pelim 45, 49, 97, 99, 127
Perm 13, 29, 136
Pers 210-212
Pışma 178
Poganoe Gölü 143

R

Raça 127
Raçev 127
Roksolanlar 214
Roman Slavni 126
Rusya 14-16, 19-20, 29, 38-39, 45-47, 50, 74, 77, 94, 98-99, 102, 107, 135-137, 162-163, 181, 195, 202, 213

S

Salah 153
Salin 186
Saltan 180, 182-185
Samar 130-131
Samara 130
Samoyed 46
Samson 23, 34
Sargaçik 54-55, 154-155
Sartezer 153
Sauskan 61-62, 134, 147, 149
Savoriy 210
Semen Bolhovskoy 145
Senbahta Tagin 139
Senbahtı 60
Serebrenka 39, 48
Seydak 93, 141-142, 163, 166-167, 180-185
Sılva 24, 38-39, 44
Sibir 13-24, 27-29, 37-38, 45-47, 51, 53-54, 56-58, 61, 64-65, 67, 74, 85, 93, 95, 105, 118-122, 133-134, 137, 139, 141-142, 145, 147, 151, 153, 156-157, 162, 169, 173, 178, 180-182, 191, 193-201, 228
Sibirka 56, 67
Sinodik 13, 17, 170
Sratsınlar 206
Stroganov 34, 37, 42, 53-54, 57, 60-61, 74, 84, 122, 139, 141-142, 163, 177
Suklem 135
Suzga 68
Suzgun 68, 118

Ş

Şamşa 153
Şamtalık 200
Şanşin 134
Şiştamam 157

T

Tabar 97, 143
Tabarin 97
Tagil 39, 45, 48, 49, 51
Tara 86, 142, 188-190, 192
Tarhan 73, 142
Taşatkan 156-157
Tatar 14, 21, 26, 28, 37, 45, 51, 53, 60-62, 74, 78, 107, 113, 122, 125, 134-136, 139-142, 159, 164, 178, 181, 186, 189, 207
Tavda 45, 49, 82, 94, 96, 99, 136, 143, 196
Tebendi 155
Tobol 22, 25, 45, 70, 78, 80-81, 84, 86-87, 89, 94, 104, 106-107, 135, 178-179

Tobolesk 58, 179, 200
Tobolsk 13-17, 19, 26, 28, 33, 38, 46, 53, 58, 60-63, 65, 94, 99, 103, 105, 113, 118, 141, 169, 171, 180, 182, 186-188, 190, 193, 196, 227
Troits 88, 179, 187, 189, 198, 206
Tsınyal 128
Tura 45, 51, 53-54, 63, 78-79, 178
Turalinler 157
Turba 88
Turgay 124
Turtassk 124
Tümen 39, 53, 55-56, 178
Türk 27, 56, 181, 192, 197

U

Ulyan Moseyev Remezov 26, 171
Urgi 27, 172
Useninov 51

V

Vagay 60, 139, 142, 151, 153, 157, 164, 184
Varvarin 78
Vasili İvanoviç Şuysk 145
Vladimer 213
Vladimir 125, 187, 202
Vogullar 38, 40, 45, 97, 117
Volga 35, 37-38, 41, 47-48, 108, 136, 145, 202
Volodimer Vasilyeviç Masalskoy-Koltsov 187
Vorlıyakov 96
Vsemilostivi Spas 178-179

Y

Yâdigâr 65
Yanış 164
Yaroslav 209
Yaskalbin 117, 135-136
Yayık 47, 64
Yefim Varfolomeyeviç Buturlin 190
Yeligay 155
Yeni Kreşin 193-194
Yepançi 51
Yepançin 51, 164
Yepançin Useninov 51
Yermak 13, 16-28, 34-35, 37-45, 47-48, 50, 53, 59-60, 72,-79, 84-85, 87-89, 92-94, 96-97, 99-100, 103-109, 117, 121-123, 133-141, 143-146, 148, 150-151, 153, 155-157, 159-161, 163-169, 172-174, 176, 195-196, 197, 200, 213
Yermakov kasabası 38
Yermak Timofeyev 41, 196
yesaul 43
Yesaul 81, 96, 155

Z

Zaostrovnıy 107
Zaysan Nor 191
Zıryan 39